

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
M.D. Rettigové, Praha 1, 116 39

Bakalářská práce

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Foster Care for Temporary Period

Katedra speciální pedagogiky
Studijní obor: Speciální pedagogika
Forma studia: prezenční

Autor: Štěpánka Bláhová

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Eva Šotolová, PhD.

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen literaturu a prameny, které jsem uvedla v seznamu literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena na Karlově univerzitě v knihovně

Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

podpis

Poděkování

Velmi děkuji vedoucí mé bakalářské práce Doc. PaedDr. Evě Šotolové, PhD., za odbornou pomoc a vedení práce.

Děkuji manželům Lucii a Vítězslavovi Pohankovým za čas, který mi věnovali a za ochotu a otevřenost, s níž se se mnou podělili o příběh jejich rodiny.

Děkuji také všem, kteří mi odpovídali na otázky o problematice pěstounské péče na přechodnou dobu a jmenovitě pak Anně Valové a Sofii Dvořákové z MPSV za poskytnuté informace a Petře Peřinové z Natamy za konzultace.

Anotace

Ve své práci jsem se zaměřila na popsání stavu pěstounské péče na přechodnou dobu v České republice. Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část se zabývá právním systémem pěstounské péče v ČR, obsahuje názory odborníků na danou problematiku a popisuje principy přechodné pěstounské péče. V praktické části jsem popsala příběh jedné z prvních přechodných pěstounských rodin u nás, soustředila se především na nedostatky v systému péče o tyto rodiny a nastínila návrhy, jak tyto nedostatky řešit.

In my work, I focused on describing the state of foster care for a temporary period in the Czech Republic. The work is divided into two parts, theoretical and practical. The theoretical part deals with the legal system of foster care in the Czech Republic, the views of experts on the issue and describes the principles of a temporary foster care. In the practical part, I described the story of one of the first temporary foster families in our country, focused primarily on the shortcomings in the system of care for these families and outlined proposals on how to address these shortcomings.

Klíčová slova

Náhradní rodinná péče

Pěstounská péče

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Biologická rodina

Pěstounská rodina

Key words

Substitutional Family Care

Foster Care

Foster Care for Temporary Period

Biological Family

Foster Family

Obsah

Úvod.....	7
I. Právní rámec problematiky PPP	
1.1. Definice pěstounské péče.....	8
1.1.1. Zákon o rodině.....	9
1.1.2. Zákon 134/2006 Sb.	10
1.1.3. Metodické doporučení MPSV.....	11
II. Pěstounská péče na přechodnou dobu	
2.1. Definice.....	14
2.2. Úskalí a rizika pěstounské péče obecně (jak klasické tak přechodné)	
2.2.1. Kontakt s biologickou rodinou.....	14
2.2.2. Jak mluvit o biologických rodičích.....	16
2.2.3. Uspokojování psychických potřeb dítěte.....	17
2.2.4. Nejednota v názoru na poskytování pěstounské péče na přechodnou dobu.....	18
III. Názory pěstounů, pedagogů a jiných odborníků v oblasti náhradní rodinné péče na pěstounskou péči na přechodnou dobu.....	19
IV. Neobyčejný příběh	
4.1. Jak to vlastně začalo.....	23
4.2. Dohoda o PPP.....	23
4.3. Vztahy s biologickou rodinou.....	24
4.4. Začátky v pěstounské rodině.....	25
4.5. Průběh PPP.....	26
4.6. Návrat do biologické rodiny.....	27

V. Rozhovor s pěstouny

5.1. Rozhovor s pěstounkou Lucií Pohankovou.....	28
5.2. Rozhovor s pěstounem Vítkem Pohankou.....	29

VI. Závěr

6.1. Pohankovi a přechodná pěstounská péče.....	31
6.2. Pěstounská péče na přechodnou dobu v obecné rovině.....	34

Seznam literatury a použitých zdrojů.....	35

Úvod

Pěstounská péče na přechodnou dobu neboli přechodná pěstounská péče (PPP), je v českém právu poměrně nový pojem. V naší legislativě ho máme teprve od roku 2006, což ale neznamená, že by tato instituce nebyla již dávno potřeba a že by její zavedení bylo spíše vedlejší záležitostí.

Já osobně považuji přechodnou pěstounskou péči za stěžejní krok ve zlepšování rodinné a sociální politiky v našem státě. Přechodná pěstounská péče by totiž měla sloužit jako nástroj k zachování rodinného prostředí ve chvílích, kdy musí být dítě odňato z vlastní rodiny. Cílem PPP je dosáhnout toho, aby dítě mohlo být uchráněno před stresujícím a deprivacním prostředím dětských domovů a mohlo být před odchodem do trvalé pěstounské péče nebo před návratem do biologické rodiny umístěno v rodině, která takové dítě přijme a bude se ze všech sil snažit pomoci mu překonat obtížnou dobu, kdy je od své rodiny odloučeno.

Problematiku přechodné péče vidím jako velmi důležitou, a proto jsem se rozhodla zaměřit se na ni i ve své bakalářské práci. Zejména bych chtěla poukázat na problémy, se kterými se mohou přechodní pěstouni setkat a na obtíže, jimž musí čelit. Byla bych ráda, aby moje práce přispěla ke zlepšení podmínek pro přechodné pěstouny, což by mohlo vést ke zvýšení jejich počtu a současně ke kvalitnějšímu poskytování této služby. Přechodných pěstounů je u nás v současnosti kolem desítky párů, přičemž poptávka je několikanásobně vyšší.

S touto problematikou je spojena i potřeba posílení společenské prestiže jak trvalých, tak přechodných pěstounů v České republice, neboť mnozí lidé stále ještě nechápou, že pěstounství se člověk nevěnuje pro peníze, ale pro své přesvědčení a lásku k dětem.

I. Právní rámec problematiky PPP

1. 1. Definice pěstounské péče

Nejprve je třeba osvětlit, co se vlastně skrývá pod pojmem pěstounská péče a jaké právní normy se k ní váží.

Pěstounská péče je upravena v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (ustanovení o zprostředkování pěstounské péče, o zařízení pro výkon pěstounské péče), v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů (dávky pěstounské péče) a v právních předpisech o sociálním zabezpečení.

Pěstounská péče je státem garantovaná a kontrolovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se jej ujali. Pěstounem může být jednotlivec či oba manželé společně. Pěstoun musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Má však právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti pouze v běžných věcech, zatímco k výkonu mimořádných záležitostí je nutné žádat souhlas zákonného zástupce dítěte. Mezi pěstouny a dítětem nevzniká žádný příbuzenský vztah. Dítěti není změněno příjmení po vlastních rodičích, nicméně později je možné zažádat o jeho změnu. Dítěti je také umožněno stýkat se se svými původními rodiči. V některých případech ale může být tento styk omezen. Dítě se také může samo ke styku se svými původními rodiči vyjádřit.

V běžné praxi se uplatňují dva typy pěstounské péče – individuální a skupinová. Individuální je realizována v běžném rodinném prostředí, kdy pěstouni mohou mít své vlastní děti. Skupinová péče je zajišťována v „zařízeních pro výkon pěstounské péče“, jimiž jsou velké pěstounské rodiny, které mají kromě svých vlastních dětí v pěstounské péči i více dalších dětí. Rodina může do pěstounské péče přijmout maximálně šest dětí. Výjimkou jsou velké sourozenecké skupiny. Dalším zařízením jsou SOS dětské vesničky. Zde je pěstounskou péčí pověřena matka pěstounka. Ta žije spolu s šesti i více dětmi různého věku a pohlaví v domečku. Ku pomoci jí bývá ještě „teta“. Vesničku tvoří 10 – 12 domečků.

Zvláštním typem pak je pěstounská péče na přechodnou dobu. Do té může být soudem svěřeno dítě na kratší dobu, například na dobu, po kterou rodič nemůže ze závažných důvodů dítě vychovávat, na dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas s osvojením, na dobu do pravomocného rozhodnutí soudu o tom, že není třeba souhlas rodičů k osvojení apod. Dítě je svěřeno osobám, které jsou podle zvláštního právního předpisu zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče pro přechodnou dobu.

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu. Z vážných důvodů může být rozhodnutí o pěstounské péči soudem zrušeno. Pěstoun může mít soudem stanovenou povinnost podávat soudu o výkonu péče pravidelné zprávy.

Pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte. Pokud se však dítě soustavně připravuje na budoucí povolání, může trvat až do 26 let věku dítěte.

Nemá-li dítě zákonného zástupce, soud mu ustanoví poručníka, jehož úkolem je především dítě vychovávat, zastupovat je a spravovat jeho majetek. Poručníkem může být ustanoven i pěstoun.

Pojem pěstounská péče na přechodnou dobu, jak je již výše zmíněno, se v české legislativě objevil až v roce 2006, kdy vstoupil v platnost zákon č. 134/2006 Sb., kterým byl novelizován zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, a v němž se poprvé tento termín vyskytuje jako zákonná možnost pěstounské péče.

1.1.1. Zákon o rodině

Pěstounská péče

§ 45a

(1) Soud může svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě (dále jen "pěstoun"), jestliže zájem dítěte vyžaduje svěřením do takové péče a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte.

(2) Dítě může být svěřeno též do společné pěstounské péče manželů; ustanovení § 45 odst. 2 a 3 platí obdobně.

(3) Pěstounská péče může být zrušena rozhodnutím soudu. Soud může zrušit pěstounskou péči jen z důležitých důvodů; učiní tak vždy, jestliže o to požádá pěstoun.

1.1.2. Zákon č. 134/2006 Sb.

Zákon č. 134/2006 Sb., v § 27 upravuje §45 Zákona o rodině následujícím způsobem:

§27a

(1) Krajský úřad vede pro účely zajištění péče pro dítě na přechodnou dobu podle zvláštního právního předpisu evidenci osob, které mohou pěstounskou péči na přechodnou dobu vykonávat. Do evidence se osoby zařazují na základě žádosti podané u obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Obecní úřad s rozšířenou působností je povinen po doplnění žádosti o údaje a doklady uvedené v odstavci 3 neprodleně postoupit krajského úřadu.

(2) Do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, se zařazují osoby, které na základě odborného posouzení mají předpoklady pro výkon takové péče o dítě, a to zejména z hlediska krátkodobosti takové péče a péče o dítě krátce po jeho narození.

(3) Evidence obsahuje

a) žadatelovy osobní údaje uvedené v § 21 odst. 5 písm. a)

b) doklady uvedené v § 21 odst. 5 písm. b) až e) a h),

c) písemný souhlas s tím, že krajský úřad je oprávněn kdykoliv

1. zjišťovat další údaje potřebné pro zařazení do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči po přechodnou dobu,

2. zjišťovat, zda nedošlo ke změně skutečností uvedených v žádosti,

d) stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností k žádosti o zařazení žadatele do evidence.

(4) Odborné posouzení žadatele se provede na základě žádosti podané podle odstavce 3; pro odborné posouzení žadatele § 27 obdobně.

(5) Krajský úřad rozhodne o zařazení žadatele do evidence uvedené v odstavci 1 a o jeho vyřazení z této evidence nebo o tom, že žadatel do této evidence zařazen nebyl. Opis rozhodnutí uvedeného v předchozí větě zašle krajský úřad obecnímu úřadu s rozšířenou působností. O vedení evidence o zařazení žadatele do evidence a o jeho vyřazení platí § 22 až 24c přiměřeně.

(6) Krajský úřad předá opis seznamu osob zařazených do evidence osob, které mohou po přechodnou dobu vykonávat pěstounskou péči, a to včetně údajů uvedených v odstavci 3, ministerstvu a obecním úřadům obcí s rozšířenou působností ve svém

právním obvodu. Krajský úřad je povinen tento seznam bezodkladně doplňovat na základě změn, ke kterým v evidenci podle odstavce 1 došlo, a toto doplnění sdělit také ministerstvu a uvedeným obecním úřadům obcí s rozšířenou působností.

1.1.3. Metodické doporučení MPSV

V Metodickém doporučení MPSV je zákon vysvětlován následovně:

„Ustanovení § 45a zákona o rodině umožňuje orgánům sociálně – právní ochrany navrhnout soudu svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu (v návrhu musí být jednoznačně uvedeno, že se jedná o pěstounskou péči na přechodnou dobu a stejně tak musí tento výrok obsahovat usnesení/rozhodnutí soudu), a to osobám, které jsou zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu. Zároveň má soud povinnost nejméně jednou za 3 měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu.

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu umožňuje, aby dítě mohlo vyrůstat v náhradním rodinném prostředí u proškolených pěstounů i krátkodobě a nemuselo trávit čas v ústavním prostředí.

Pěstounská péče na přechodnou dobu by měla být využívána v případech, kdy:

- rodiče po určitou dobu nemohou pečovat o dítě, ale je zde perspektiva návratu do původní rodiny
- pro dítě se hledá dlouhodobější řešení jeho situace – dlouhodobá pěstounská péče nebo osvojení.

Tato forma péče by měla být využívána pro všechny děti, které musí dočasně žít mimo vlastní rodinu. Před umístěním dítěte je nutná důkladná příprava dítěte na příchod do pěstounské péče na přechodnou dobu, a to způsobem vhodným s ohledem na věk dítěte. Tzn. vysvětlení situace, vysvětlení, kdo jsou pěstouni, zachování kontaktů s biologickou rodinou, společně s dítětem plánování dalších kroků, kvalifikovaně získaný názor dítěte atd.

Výjimkou jsou případy, kdy je dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu předběžným opatřením soudu ihned po narození do doby, než uplyne lhůta 6 týdnů pro udělení souhlasu rodiče k osvojení bez vztahu k určitým osvojitelům, nebo do doby pravomocného rozhodnutí soudu o splnění podmínek nezájmu rodičů o dítě.

Příprava žadatelů (nebo stávajících pěstounů) na pěstounskou péči na přechodnou dobu by měla zahrnovat témata jako příprava na klasickou pěstounskou péči. Důraz by měl být kladen na pochopení témat:

- smysl pěstounské péče na přechodnou dobu (co všechno znamená pro dítě a biologické rodiče; je to nástroj pomoci a podpory pro rodiny- umožňuje původní rodině soustředit se na problémy; je to také možnost pro řešení krizových situací, kdy dítě nemůže žít se svými rodiči),
- kontakt a komunikace s biologickou rodinou dítěte.

Psychologický rámec:

- důraz na práci s dítětem (jak reagovat, vysvětlování situace, vytváření kladně prožívané identity přijatého dítěte),
- prohloubení znalostí o dětech se specifickými potřebami,
- zpracování vlastních prožitků pěstounů (adaptace na příchody a odchody dětí, připravenost, reakce vlastní rodiny),
- vztahy v pěstounské rodině při pěstounské péči na přechodnou dobu:
 - zátěžové situace a strategie jejich řešení,
 - schopnost přijímat podporu,
 - informace o síti odborných (podpůrných) služeb v kraji.

Přípravy žadatelů (případně stávajících pěstounů) o pěstounskou péči na přechodnou dobu by měly probíhat v malé skupině (max. 10 osob) v doporučeném rozsahu 70 hodin. Základem může být společná příprava žadatelů o pěstounskou péči a žadatelů, kteří se chtějí stát pěstouny na přechodnou dobu. V rozšířené části by se přípravy pěstounů na přechodnou dobu měly dále zaměřit na sebezkušenost žadatelů, prověření interakce v zátěžových situacích a schopnost spolupráce.

Charakteristické kroky pro pěstounskou péči na přechodnou dobu:

- děti, které náhle nemohou zůstat ve své rodině, ale jejich situace neodpovídá osvojení nebo dlouhodobé (permanentní) pěstounské péči,
- přechodná pěstounská péče je stanovena plánem péče o dítě po pečlivém vyhodnocení jeho situace,
- tyto rodiny se pro takovou pěstounskou péči rozhodly, jsou na ni připraveny a jsou provázeny odborným pracovníkem,

- rodina průběžně spolupracuje s OSPOD, je provázena, pravidelně supervidována a školená,
- situace dětí se řeší a v okamžiku, kdy se jejich situace vyjasní, náhradní rodina jim ve spolupráci s OSPOD a odborníkem pomůže vrátit se domů nebo přejít do trvalé (adoptivní či pěstounské rodiny).

Charakteristika přechodných pěstounských rodin

- ▶ Zralí lidé s dobrými předpoklady a schopnostmi pro péči o děti, výchovu a rodičovství.
- ▶ Mají dostatečné materiální a sociální zázemí, aby se mohli o děti bezpečně starat u sebe doma.
- ▶ Jsou dobře informováni a vzděláni pro poskytování pěstounské péče na přechodnou dobu.
- ▶ Vědomě se rozhodli poskytovat právě přechodnou pěstounskou péči, tedy pěstounskou péči na kratší dobu.
- ▶ Rozumějí tomu, proč je pro děti potřebná a umějí ji správně poskytovat.
- ▶ Chápou důležitost udržování kontaktu mezi dětmi jejich biologickou rodinou, podporují pozitivní vztahy a setkávání.
- ▶ Jsou prověřeni jako bezpeční náhradní rodiče a přiměřeně vzdělání v oblasti péče o děti v obtížné rodinné situaci, jsou otevření ke spolupráci s odborníky.
- ▶ Měli by mít k dispozici odborného pracovníka, který jim pomáhá zvládat obtížné situace a pomáhá podle potřeby i dítěti (ideální stav).
- ▶ Pěstouni pozitivně a aktivně ve spolupráci s OSPOD a odborným pracovníkem pomáhají dítěti s návratem do původní rodiny nebo náhradní rodiny, pokud se tak stane.
- ▶ Kvalitní přechodná pěstounská rodina může postupně na základě vyhodnocení situace v rodině přijmout další dítě na přechodnou dobu. Nejedná se však o velké pěstounské rodiny.

Charakteristika dětí pro umístění do přechodných pěstounských rodin:

- rodiče po určitou dobu nemohou pečovat o dítě, ale je zde perspektiva návratu do původní rodiny (např. nemoc, výkon trestu, léčení ze závislosti apod.),
- pro dítě se hledá dlouhodobější řešení jeho situace – dlouhodobá pěstounská péče nebo osvojení (např. než – li je dítě tzv. právně volné).“

(Metodika MPSV k zákonu č. 134/2006 Sb., 2006)

II. Pěstounská péče na přechodnou dobu

2.1. Definice

V současné české literatuře mnoho zmínek o pěstounské péči na přechodnou dobu nenajdeme, ale uvádím zde definici Jany Vašátkové a Pavly Vyhnálkové.

Podle těchto autorek „...soud může na návrh orgánu sociálně – právní ochrany svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám, které jsou zařazeny do evidence příslušného krajského úřadu osob vhodných k výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu a to na:

- dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat,
- dobu, po jejímž uplynutí lze podle ustanovení §68a dát souhlas rodiče s osvojením,
- nebo na dobu do pravomocného rozhodnutí soudu o tom, že tu není třeba souhlasu rodičů k osvojení (§ 68).

Svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu lze též do společné péče na přechodnou dobu manželů, zemře-li jeden z nich, zůstává v pěstounské péči na přechodnou dobu druhého manžela. Po rozvodu manželství pěstounů na přechodnou dobu rozhodnutí o společné pěstounské péči na přechodnou dobu trvá do nového rozhodnutí soudu. Do pěstounské péče na přechodnou dobu jednoho manžela je možné dítě svěřit pouze se souhlasem druhého manžela, není jen třeba pouze v případě, že pozbyl způsobilosti k právním úkonům nebo je-li získání tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou. Soud je povinen nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu. Za tím účelem si vyžaduje zejména zprávy orgánu sociálně – právní ochrany dětí. Soud rozhodne o výchově dítěte vždy, odpadnou-li důvody, pro které bylo svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu.“ (Vašátková, Vyhnálková, 2008, s. 25)

2.2. Úskalí a rizika pěstounské péče obecně (jak klasické tak přechodné)

2.2.1. Kontakt s biologickou rodinou

Většina párů i jednotlivců, kteří přemýšlí o pěstounské péči na přechodnou dobu, se obávají především kontaktu s biologickou rodinou. Stejně tak biologický rodič má jisté pochybnosti o tom, zda dát souhlas k umístění dítěte do náhradní rodiny.

Jak uvádí Škoviera „...biologický rodič vnímá umístění dítěte do náhradní rodiny, nebo „jen“ do dětského domova jako zásadně odlišná řešení. Na jedné straně by chtěl, aby dítě mělo co nejlepší materiální podmínky, na druhé straně se ale bojí, že ztratí „lásku svého dítěte“. Vztahově povrchnější dětský domov je pro ně často přijatelnějším řešením. Dítě je tam materiálně zabezpečeno a biologický rodič přitom necítí bezprostřední ohrožení vztahu s dítětem. Náhradní rodinu vnímá jako mnohem víc ohrožující, jako emocionálního rivala a konkurenta, se kterým může jeho dítě navázat důvěrný vztah.“ (Škoviera, 2007, s. 130)

Zde je jasně vidět, jaké dilema panuje v otázce PPP. Biologičtí rodiče mají strach, že k nim dítě ztratí vazby, pěstouni se obávají toho, že biologická rodina bude dělat problémy a že děti budou buď utíkat zpátky k rodičům, nebo si naopak vytvoří k pěstounům tak silné vazby, že návrat do rodiny bude velmi těžký.

V metodice je obsažena také zmínka, že vhodní přechodní pěstouni jsou ti, kteří jsou schopni umožnit odpovídající kontakt s biologickou rodinou, což je často velmi obtížné.

Jak uvádí Caroline Archerová, „...vždy jde o velmi individuální záležitost a u každého dítěte je třeba ji posuzovat velmi opatrně. Ať už se však původní rodina starala o dítě sebehůře, byla - a stále bude - jeho součástí. Nikdy byste se neměli bát o ní s dítětem mluvit a pokusit se získat hmatatelné připomínky jeho dřívějších let. Existují samozřejmě různé faktory, které mají vliv na to, jak častý kontakt a jaká forma kontaktu s důležitými osobami z minulosti dítěte bude nejlépe vyhovovat vám i jemu. Lidé si pod pojmem kontakt představují nejrůznější projevy. Může to být cokoliv, od pohlednice jednou za rok až po pravidelné návštěvy celé původní rodiny včetně širokého příbuzenstva. Všechny zúčastněné to někdy přivádí do nepředvídatelných situací a na začátku bývá těžké odhadnout, kam až to může vést. Je proto zvlášť důležité, aby všichni měli co nejčistší úmysly a mysleli především na potřeby a zájmy dítěte. Často se radí, aby kontakt zprostředkovávala zkušená „třetí strana“. (Archerová, 2001, s. 96)

V citaci autorka sice hovoří o dlouhodobé pěstounské péči, která je většinou bez kontaktu s biologickou rodinou, ale v našem případě ji můžeme dobře vztáhnout i na pěstounskou péči na přechodnou dobu. Kontakt s biologickou rodinou je pravděpodobně jedna z nejtěžších věcí, se kterou se pěstouni i děti musí vyrovnat.

Někdy je biologická rodina bezproblémová a kontakt s ní nepřináší žádné větší potíže. Někdy ale mohou návštěvy působit problémy, které se pak často „táhnou“ ještě dlouho po jejich ukončení. S tím se například setkávala rodina Pohankových, o kterých píše v kapitole Neobyčejný příběh, kdy děti, vždy když šly na návštěvu k otci, byly čisté a umyté a odtamtud se vracely zakouřené, zavšivené a špinavé. V takovém případě je třeba dohodnout se s odpovědnými pracovníky sociálního odboru a upravit podmínky návštěv. Ale i přes dohodnutí pravidel problémy zůstávají a není vždy lehké se s nimi vyrovnat.

2.2.2. Jak mluvit o biologických rodičích

Pro přechodné pěstouny může být kromě kontaktu s biologickou rodinou ještě jedna obtížná věc, s níž se mohou setkat: musí se vyhnout negativnímu hodnocení biologické rodiny, což je někdy velmi obtížné.

Z. Matějček ve své publikaci Co řekneme osvojenému dítěti napsal: *„O vlastních rodičích se zásadně neříká nic špatného. Nebojíme se o vlastních rodičích mluvit, ale musíme to dělat klidně a věcně. Rozhodně se nesnažíme vzbudit v dítěti cit vděčnosti tím, že bychom zdůrazňovali jejich špatné vlastnosti, nedostatek odpovědnosti apod.“* (Z. Matějček, 1986, s. 6)

Je pochopitelné, že obzvláště ve vyhrocených situacích je pro pěstounské rodiče velmi těžké udržet své emoce na uzdě. Vypjaté situace přicházejí často ve chvílích, kdy jsou pěstouni sami vyčerpaní, dítě je zmatené a to jsou okamžiky, kdy se rodič neudrží a „vystřelí“ otázku „Po kom že to dítě je?“ nebo „To se dalo čekat, jací rodiče, takové děti“ apod. Dítě v tom okamžiku neví, co třeba dělá špatně, ale ve chvíli, kdy zazní zmínka o biologické rodině, je to jakoby někdo dítěti přejel srdce žhavým drátem. I kdyby byla biologická rodina sebehorší, dítě ji miluje a nechce si připustit, že by na jeho rodině bylo něco špatného, i když to v hloubi srdce ví.

Pokud pěstouni mluví negativně o biologické rodině, působí v duši dítěte zmatek a následně vztek. Dítě nechce slyšet kritiku svých blízkých a v případě, že se to děje, uzavírá se vůči pěstounům a časem to může vést i ke vzpouře.

Pokud k podobným reakcím ze strany pěstounů někdy dojde, je potřeba, aby se dítěti omluvili, vysvětlili příčinu svého hněvu a dali celou věc do pořádku.

2.2.3. Uspokojování psychických potřeb dítěte

Dalším problémem může být také uspokojování základních psychických potřeb přijatých dětí. Zvláště v přechodné pěstounské péči je to velmi náročné, protože pěstouni investují do dítěte, které jim za čas odejde, často do velmi špatných podmínek, a veškeré jejich snažení pak přijde vniveč. Zmiňuje se o tom také Z. Matějček:

„Pokud jde o uspokojování základních psychických potřeb v rodině, je třeba dodat, že se zdaleka nejedná o jednostranný proces. Existuje-li snaha na problém nahlížet zejména z pohledu dítěte, jde o přirozený jev, neboť dospělí mají mít směřem k dětem ochranné tendence, přesto se sluší připomenout, že uspokojování základních psychických potřeb probíhá také ve směru od dětí k rodičům. Děti svou existencí a soužitím s rodiči stejně tak účelně a přirozeně uspokojují základní psychické potřeby svých dospělých vychovatelů.“

Rozlišujeme pět základních psychických potřeb:

- *potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů – jejich náležitý přísun zvenčí je jedinečnou vývojovou stimulací dítěte, umožňuje, aby se organismus naladil na žádoucí úroveň aktivity (jedinec se nebude nudit ani nebude soustavně přetěžován),*
- *potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech – základem učení je řád a smysl podnětů, které se na jeho základě stávají poznatky a zkušenostmi. Říkáme tomu smysluplný svět. Kdybychom všechny podněty z okolí vnímali jako náhodné, nemohli bychom se ničemu naučit,*
- *potřeba primárních citových a sociálních vztahů, tj. vztahů k osobám prvotních vychovatelů – naplňuje se v citových vztazích k lidem v okolí, její uspokojení přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro žádoucí vnitřní uspořádání jeho osobnosti. Nenaplnění této jistoty může vést ke vzniku agresivního chování,*
- *potřeba identity, tj. potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty – potřeba být uznáván, oceňován či prostě přijímán. Z uspokojení této potřeby vychází zdravé vědomí vlastního já. To je podmínkou osvojení si užitečné společenské role a stanovení si hodnotných cílů pro svá snažení,*

• *potřeba otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy – uspokojení této potřeby dává lidskému životu časové rozpětí neboli možnost žít od minulosti do budoucnosti, na něco se těšit, k něčemu směřovat, o něco se snažit.*“ (Matějček a kol., 2002, s. 89-90)

Uvedených pět psychických potřeb je jistě velmi důležitých k rozvoji dítěte, ale je jasné, že právě v přechodné pěstounské péči je to velmi obtížné. Pěstouni investují do dětí, často vidí výsledky až po delší době a v okamžiku, kdy se tyto výsledky jejich soustavné péče začínají projevovat, děti odcházejí zpět do biologické rodiny, kde často předtím psychicky i materiálně strádaly a pěstouni se musí vyrovnat s faktem, že se situací dětí už nic nezmůžou.

Děti si zase zvyknou v nové rodině, navyknu si na určitý řád, který se třeba v jejich biologické rodině nepěstoval, začnou důvěřovat svým náhradním rodičům, zvyknou si na určitý standard kvality života a po určité době se zase vrací do krajně nevyhovujících podmínek, což na ně jistě má negativní vliv.

2.2.4. Nejednota v názoru na poskytování pěstounské péče na přechodnou dobu

Výše jsem se zabývala pohledy MPSV a ministerských odborníků na PPP, ale za zmínku stojí také názory odborníků z některých neziskových organizací.

V zákoně totiž najdeme kromě toho, že PPP je určena pro děti, jejichž rodiče se o ně nemohou krátkodobě starat, také možnost umístění dítěte do PPP v případě, že se pro ně hledá dlouhodobé řešení (pěstounská péče, adopce); a aby dítě nemuselo tuto „čekací“ dobu trávit v ústavní péči, využije se služby přechodných pěstounů. Tak praví zákon, ale na druhé straně stojí některé neziskové organizace, které tento proces vnímají poněkud odlišně.

Například PaedDr. Petra Peřinová z nestátní odborné organizace Natama, specializující se na rodinnou péči o opuštěné děti a na podporu pěstounské péče, by kromě modelu nastíněného ministerstvem zavedla v rámci PPP také službu, kterou bychom našli např. v britském modelu pěstounské péče. Tento příklad uvádí např. Z. Matějček:

„Krátkodobá pěstounská péče (ve Velké Británii, pozn.aut.) může trvat od několika dnů až po několik měsíců. Většinou však nepřekračuje čtvrt roku. Je vhodná zejména pro malé děti před osvojením, v případech probíhající rodinné krize, nebo v případech

hospitalizace rodiče, který nemá ve svém příbuzenstvu a okolí nikoho, kdo by ho v péči o dítě zastoupil.“ (Matějček, 1999, s. 158)

Jde o typ přechodné pěstounské péče vztahující se např. na děti, které mají přijít do pěstounské rodiny a v přechodné rodině by se dítě mohlo aklimatizovat po pobytu v dětském domově, apod. Od ministerského návrhu se liší tím, že by pěstounská rodina měla „ulehčenu“ práci v tom, že dítě deprivované z dětského domova nebo jiné instituce by se nejprve „rozkoukalo“ v přechodné rodině, ta by mohla odhalit případné potíže a až poté by dítě postoupilo dál, do jeho rodiny definitivní.

Nedá se s jistotou označit jeden nebo druhý model za lepší než ten druhý, ale bylo by velmi dobré, kdyby ministerstvo a neziskové organizace v této věci sjednotily své názory a postupy, protože by to výrazně ulehčilo práci pěstounům i dalším subjektům v tomto procesu přítomným.

III. Názory pěstounů, pedagogů a jiných odborníků v oblasti náhradní rodinné péče na pěstounskou péči na přechodnou dobu

Zeptala jsem se několika odborníků z oblasti náhradní rodinné péče a pěstounů na jejich názor na přechodnou pěstounskou péči. Rozhovory s nimi byly velmi zajímavé a přinášejí pozoruhodný pohled na tuto problematiku. Pokládala jsem dvě základní otázky a to:

1. Jaké vám přijdou výhody a nevýhody pěstounské péče na přechodnou dobu?
2. Byli byste vy sami ochotni přijmout dítě do rodiny na přechodnou dobu?

Mgr. Jana Frantíková, matka 11 dětí, 6 v PP, rodinná konzultantka v SNRP

1. Výhody: dítě je v rodině

Nevýhoda: Kdo bude pěstoun na přechodnou dobu? Musí to být moudrý a zkušený člověk, s vyřešenou životní situací, nejlépe již bez dětí, max. vlastní neproblematické velké děti (rozhodně ne některé děti v rodině na přechodnou dobu,

některé trvale;) v současnosti není rodině k dispozici servis odborníků, jsou zde právně nedořešené otázky (plat pěstounky apod.).

2. Byla bych ochotna přijmout dítě na přechodnou dobu za jasně definovaných podmínek a v jasně vymezeném čas (např. jeho matka v nemocnici apod.). Rozhodně bych ale nechtěla být pěstounkou na přechodnou dobu. A ty děti popř. střídat.

Ráchel Bícová, MBA, matka 3 dětí, pracuje v křesťanském vydavatelství, lektorka kurzů pro práci s dětmi, autorka knih o výchově

1. Výhody vidím v tom, že dítě je v rodinném prostředí, kde se mu mohou lépe věnovat, je to přirozenější prostředí, nikoliv neosobní ústavní péče.

Nevýhodu vidím v tom, že to může (v některých případech) být neúměrná zátěž pro danou rodinu, především citová, když se děti neustále střídají.

2. Teoreticky ano, ale jednorázově, naše rodina by myslím víc neunesla. Ale jiné to může být, až naše vlastní děti budou větší.

Mgr. Anna Doubková, pracovnice Centra dětí a mládeže Teen Challenge, asistentka Pohankových u jejich PPP

1. Moje poznatky a zkušenosti ohledně pěstounské péče na přechodnou dobu jsou spojené výhradně s Pohankovými. Považuji za nenahraditelné to, že období téměř tří let místo v ústavní péči mohly děti strávit v rodině, s lidmi, kteří je mají rádi a starali se o ně se zodpovědností a láskou, jako by byly jejich vlastní. Z toho vyplývá i zásadní nevýhoda, protože péči a přijetí, jaké zažily u pěstounů, po návratu ke svým rodičům již neměly. A to znamenalo pro jejich život významnou ztrátu, zdaleka nejen materiální. Přechodná doba, která představuje období tří let, je již v životě dítěte zásadní pro formování vztahů, a proto nemyslím, že by měl být návrat do biologické rodiny považovaný za samozřejmý postup.

2. Pokud by tomu nebránily žádné závažné okolnosti v životě mé rodiny, tak ano. To vyplývá i z toho, že pracuji s dětmi, které se často ocitají v situaci, kdy jsou ohroženy umístěním do ústavní péče, a ráda bych jim i tímto způsobem pomohla. Ale uvědomuji si, že to klade obrovské nároky na člověka samotného, a to především na jeho partnerský vztah.

Vlasta Syrová, matka 2 dětí, nevlastní bratr v poručnické péči, pracuje v domácnosti

1. Výhoda je 100% ta, že dítě nemusí do dětského domova a zůstává v domácím prostředí a snad i u někoho, kdo k němu má vztah, záleží mu na něm a má ho rád a pomůže mu se vyrovnat s tím, že teď zrovna nemůže být u svých pravých rodičů. Nevýhoda je pro dítě ta, že pokud je malé, asi úplně nebude vědět, kam patří, vytvoří si ke svým pěstounům citový vztah (což je v pořádku a je to normální), ale může třeba i tak přilnout, že se opět bude muset vyrovnávat s tím, že se bude muset vrátit zpátky do své původní rodiny. Pro pěstouny je asi také ta citová nevýhoda, protože se jim to dítě asi bude těžko vracet, i když se s tím počítá.

2. Říkali jsme, že bychom si takové dítě vzali, pokud by se to stalo v úzké rodině, nebo pokud bychom tu rodinu znali. Určitě je to dobrá věc, že dítě nemusí do děčáku a je v nějaké rodině. Pak bychom ho museli připravovat na to, že se vrátí do původní rodiny. A byli bychom stále jeho teta, strejda. Samozřejmě by se i mohlo stát, že se dítě do své původní rodiny nevrátí a museli bychom počítat i s touto variantou.

RNDr. Helena Koblíková, vyučující na VOS, pěstounka 3, dnes již dospělých dětí

1. Pěstounská péče na přechodnou dobu: výhodou mi přijde možnost poměrně rychlého postarání se o potřebné dítě a také "přirozenost" prostředí, do kterého se dítě dostane. Předpokládám, že pro pěstounskou péči na přechodnou dobu nejlépe poslouží rodiny, ve kterých vyrůstají další děti, které při přijímání dítěte na přechodnou dobu situaci pro přijímané dítě pomohou usnadnit.

Nevýhoda je, dle mého názoru, především v oblasti vytváření vztahu - dítě potřebuje být přijato a pokud se mu tohoto přijetí dostane, není lehké se zase po nějaké době odpoutávat.

2. Domnívám se, že k přijetí dítěte na přechodnou dobu je velmi přínosná předchozí zkušenost s přijímáním dětí do rodiny, sami bychom byli ochotni dítě na přechodnou dobu přijmout.

Anna Slobodová, sekretářka, 4 děti, z toho dvě v PP

1. Nezažila jsem pěstounskou péči na přechodnou dobu, ale myslím, že to smysl má. Děti, které nemají na přechodnou dobu péči svých rodičů (výkon trestu,

hospitalizace apod.) nemusí být v dětských, nebo diagnostických, nebo jiných nerodinných zařízeních, ale mohou těžké období překonat ve vstřícném a osobním prostředí a tedy s menší psychickou újmou. Je jistě těžké se po nějakém i delším čase do vlastní, třeba jinak sociálně fungující rodiny vrátit, ale i tak to je lepší řešení pro dítě, než ústav. Asi by bylo dobře nezpřetrhat vztahy s vlastní rodinou po dobu odloučení a ani po navrácení se do vlastní rodiny neukončit vztah s pěstounskou rodinou náhle. Ideální by byly dobré a vstřícné vztahy obou rodin v čase "krize" i po jejím ukončení.

2. Byla bych k tomu ochotná.

Mgr. Jarmila Frajerová, zahradnice, 4 děti, z toho 2 v PP

1. Výhoda může spočívat v tom, že se rozšíří okruh dětí, kterým se dá pomoci, a že se můžou zapojit i starší pěstouni... .

Nevýhodou je podle mě větší citová náročnost. Já sama si nejsem jistá, jestli bych zvládala přijmout a zvykat si na dítě s vědomím, že mi za čas zase odejde.

2. Raději ne.

Jakub Güttner, informatik, vedoucí skupiny křesťanské mládeže, 3 děti

1. Výhody: není to pro pěstouny taková zátěž jako dlouhodobý závazek, proto se pro takovou věc lépe rozhoduje, může se to hodit v případě, kdy dítě potřebuje být dočasně někde "uklizené" - například do uzavření nějakého soudního procesu, během přírodních katastrof a podobně. Pokud jde o kratší období, pěstounská rodina může do vztahu vložit maximum energie a skutečně svěřený čas naplno využít.

Nevýhody: pokud by se dítě takhle "střídalo" ve více rodinách, nepodaří se mu navázat ty zásadně důležité hluboké vztahy. Pěstounská rodina může podlehnout pokušení dítě spíš rozmazlovat než vychovávat, pokud ví, že následky ponese už někdo jiný. Těžko se nastavují nějaká pravidla, když se budou měnit při každé změně "bydliště" dítěte.

2. Pokud by byla možnost mít dítě na přechodnou dobu a to dítě to potřebovalo, tak ano - uvažovali bychom o tom.

***Petra Dostálková, studentka SPPG (4. Ročník), koordinátorka dobrovolníků pro
pěstounské rodiny, SNRP, sestra 6 sourozenců v PP.***

1. Výhody: Myslím, že je to dobré řešení pro děti, které vyrůstají v normální rodině a na určitou dobu nejsou jejich rodiče schopni se o ně postarat (např. z důvodu nemoci). Ale mezi dětmi a rodiči je normální vztah. Když se děti těší zpátky domů, tak je vše o.k. Je to dobré proto, že dítě nemusí jít do ústavu.

Nevýhody: Pokud se to týká dětí, které nemají dobré rodinné zázemí (např. když jsou jejich rodiče ve vězení), když se rodiče o děti stejně příliš nestarají, potom může dojít k přílišné fixaci na pěstouny a myslím, že přechod zpátky k vlastní rodině je pro dítě velmi náročný. Jako nevýhodu vidím i to, že je to velmi psychicky náročné pro pěstouny. Podle mého názoru je velmi náročné nenavázat s dítětem příliš blízký vztah a zvládnout v pohodě to, když se dítě vrátí do biologické rodiny.

2. Já osobně bych do toho asi nešla. Možná leda, když už bych měla vlastní děti dospělé, ale dřív určitě ne.

IV. Neobyčejný příběh

*Jedni z prvních přechodných pěstounů u nás a jejich cesta k dětem
Jména dětí byla z důvodu ochrany osobních údajů změněna.*

4.1. Jak to vlastně začalo

Příběh pěstounské rodiny Pohankových se začal odvíjet již v roce 2001, kdy Lucie Beňová a Vítězslav Pohanka začali pod hlavičkou organizace Teen Challenge sloužit sociálně ohroženým dětem v Praze na Žižkově.

Nejprve se scházeli s dětmi v parku a v zimě 2002 se stěhovali do pronajatých prostor v Chlumově ulici, kde Centrum dětí a mládeže Teen Challenge (dále CDM), které společně založili, sídlí dodnes. Když se z Lucky a Vítka v listopadu 2002 stali manželé, začali přemýšlet o tom, jakým způsobem by mohli ještě lépe pomoci dětem, se kterými pracují v denním centru.

Jak říká Lucie Pohanková, často se setkávali s tím, že děti, které denně potkávali na žižkovských ulicích, se musely ze dne na den stěhovat z důvodu neplacení

nájemného, byly odebírány sociálními pracovníky do dětských domovů, rodiče odcházeli do výkonu trestu a děti opět musely do ústavu apod.

Cílem pracovníků CDM bylo vytvořit takový program, kdy by děti, které nemohou z krátkodobých důvodů být ve své biologické rodině, mohly zůstat ve známém prostředí, stejné škole, a nebyly tak deprivovány pobytem v dětském domově nebo podobných zařízeních.

V roce 2004 se na manžele Pohankovi obrátila paní Siváková, jejíž děti navštěvovaly CDM od jeho založení. Paní Siváková měla nastoupit do pětiletého výkonu trestu a vzhledem k tomu, že prožila své dětství v dětském domově, měla starost o to, co bude s jejími třemi malými dětmi. Před Luckou a Vítkem stálo obtížné rozhodnutí, jak nejlépe pomoci dětem, které měli velmi rádi a měli s nimi blízký vztah.

4.2. Dohoda o PPP

Nakonec se Pohankovi s paní Sivákovou dohodli, že se po dobu jejího pobytu ve vězení o Markétu, Marušku a Nikolku postarají. Aby si děvčata u nové rodiny zvykla, chodila k Pohankům nejprve jednou za měsíc na víkend. Po půl roce jejich matka nastoupila k pětiletému výkonu trestu do věznice ve Světlé nad Sázavou, kde s ní mohla být i její, v té době 15měsíční, dcera Erika.

Celé předání dětí proběhlo pod dozorem sociální pracovnice z Prahy 3, která také pomohla Pohankovým zařídit formality a napsala doporučení k soudu na vydání předběžného opatření.

Vzhledem k tomu, že k předání dětí do péče došlo v prosinci 2005, kdy ještě nevstoupil v platnost zákon č. 134/2006 Sb., který zaváděl do české legislativy pojem „pěstounská péče na přechodnou dobu“, byli Pohankovi zaevidováni jako klasičtí pěstouni, ale počítalo se s tím, že po uplynutí pěti let se děti vrátí zpět do své biologické rodiny.

Pohankovi tedy dnes nejsou v registru přechodných pěstounů, ale jsou zřejmě prvními, ke kterým byly děti na přechodnou dobu cíleně umístěny.

4.3. Vztahy s biologickou rodinou

Paní Siváková tedy nastoupila výkon trestu a Pohankovi čekal obtížný úkol, a to – vyjít dobře s biologickou rodinou, která v Praze zůstala.

Otec všech tří dívek, pan Grundza, si dobře uvědomoval, že by sám péči o tři děti nezvládl, a proto s pěstounskou péčí souhlasil. Pohankovi s ním uzavřeli dohodu, že

si bude brát děti jednou za dva týdny na víkend domů a také návštěvy matky ve vězení budou děvčata absolvovat s ním.

Zpočátku fungovalo vše bez potíží, otec si děti pravidelně bral, ale po půl roce se situace zhoršila, pan Grundza nedodržoval stanovené podmínky a tak došlo k vytvoření nových pravidel pro návštěvy s přispěním pracovnice sociálního odboru. Po čase se otec ale přestal o děti zajímat a zmizel, takže o něm nevěděl ani zbytek rodiny. Na scéně se znovu objevil až v březnu 2008.

Ostatní příbuzenstvo se k pěstounům stavělo spíše chladně, ale někdy nastávaly i velmi vyhocené situace, např. když musela Lucie nechat všechny tři děti ostříhat kvůli vším, což ostatní příbuzní nesli jako velkou křivdu a velmi se za to na pěstouny zlobili.

Co se týče kontaktu dcer s matkou v době výkonu trestu a jejich vztahu, Markéta, Maruška i Nikolka o mamince mluvily vždy hezky a na návštěvy za ní se těšily. Jediným stresovým faktorem byl fakt, že se některé návštěvy odehrávaly za přítomnosti otce a děti měly strach z nejistoty, která spolu s tátou přicházela (že nenajde správný vlak, že zapomene vystoupit, že se s mámou pohádá apod.)

4.4. Začátky v pěstounské rodině

Příchod děvčat do pěstounské péče nebyl jen dobrodružstvím pro děti, ale také pro Lucku s Vítkem. Přestože měli bohaté zkušenosti s dětmi z denního centra, je to přeci jen velký rozdíl, když se dvoučlenná rodina ze dne na den rozroste na pětičlennou.

Kvůli dětem si Lucka musela upravit svou pracovní dobu, aby se jim mohla více věnovat, ona i manžel s nimi strávili dlouhé hodiny v ordinacích nejružnějších lékařů, místo volných večerů psali s dětmi úkoly, museli se přestěhovat do většího bytu apod.

Když děti přišly k Pohankům, do školy chodila jen Markéta, Marušku čekal zápis až v lednu 2006 a Nikolka nastoupila do školy až loni (2008) v září. Děti si musely zvykat na nový, pravidelný režim, kdy chodily brzy psát a nevysedávaly dlouho do noci u televize, plnily své domácí povinnosti, pravidelně se myly, měnily si oblečení atd. Nebylo to příliš lehké, naučit je všemu, co potřebovaly k fungování v běžné rodině, ale Pohankovi se nevzdali a dosáhli vítězství v mnoha věcech.

Pěstouni také od začátku aktivně spolupracovali se sdružením Natama, které jim poskytovalo odbornou supervizi a dětem terapeutickou pomoc. Docházeli tam na pravidelná sezení s dětmi a postupem času se učili, jak dětem co nejlépe pomoci nejen po materiální, ale i duševní stránce.

Petra Peřinová, rodinná poradkyně Natamy, se o Pohankových vyjádřila s úctou a respektem, protože dle jejích slov perfektně zvládli velké tlaky, kterým museli čelit během péče o děti a pomáhali dětem začlenit se do běžného prostředí s opravdovým zájmem a nasazením.

4.5. Průběh PPP

Jak jsem již uvedla, Pohankovým se život změnil ze dne na den a jako jejich kolegyně jsem byla upřímně zvědavá, jak budou novou situaci zvládat. Zvládli ji s přehledem a musím říct, že po třech letech, které u nich Markéta, Maruška i Nikolka strávily, ušli velký kus cesty. Je jasné, že začátky jsou vždycky těžké, ale Pohankovi naráželi na problémy, které bylo nutno řešit dlouhodobě, a to bylo často velmi vyčerpávající.

Například Nikolka špatně slyší a díky tomu až do čtyř let neuměla v podstatě mluvit a pokud už něco říkala, nebylo jí absolutně rozumět. Pohankovi s ní museli chodit na logopedii, obstarat sluchadla, doma neustále cvičit, aby dohnali řečový deficit.

Markéta si po dvou měsících začala stěžovat na šikanu ve škole a bylo třeba situaci urychleně řešit, protože se ukázalo, že jde o dlouhotrvající problém. Lucie Pohanková se projevila jako žena činu a během dvou dnů zařídila přestup na jinou školu, kde mohla Markéta začít normálně fungovat a výrazně se jí zlepšil prospěch. Takovýchto situací museli Pohankovi za dobu pobytu dětí u nich v rodině řešit mnoho, ale díky svému odhodlání a touze dětem opravdově pomoci, vše zvládli.

Cílem Lucky a Vítka bylo od začátku umožnit všem třem dětem zakusit normální život v běžných podmínkách, dát jim lásku a přijetí a zabezpečit je materiálně tak, jak to děti potřebují.

V průběhu roku 2006 byly postupně vyřešeny problémy, které nastaly s příchodem dětí do rodiny, a situace se začala pomalu uklidňovat. Děvčata dobře prospívala ve škole, otec se neozýval, návštěvy u maminky probíhaly v klidu. Pohankovi se rozhodli, že si zpříjemní prázdniny a vyrazí k moři do Chorvatska. Dodnes na to Markéta, Maruška i Nikolka vzpomínají jako na jeden z nejhezčích zážitků. Prožili i mnoho úsměvných situací, ale především se opět ještě více stmelili jako rodina.

V roce 2007 nastal zásadní zlom v životě všech, protože v únoru Lucie otěhotněla. Těhotenství ale bylo rizikové, a to s sebou neslo mnoho stresu, zvláště pro

Lucku. Nakonec ale všechno dobře dopadlo, Pohankovým se narodila holčička Ester a Markéta, Maruška i Nikolka ji přijaly jako vlastní sestru, staraly se o ni a mluvily o ní jen v superlativech. Ještě před narozením miminka rodinu čekala další změna, a to stěhování. Od roku 2005 bydleli Pohankovi v pronajatém bytě na Žižkově, který se postupem času ukázal jako nevyhovující. Na jeho chodbách se často potulovali opilci a narkomani a ani okolí domu nebylo místem, kam by člověk rád vyšel s dětmi na procházku.

Lucka Pohanková se tedy měsíc před porodem rozhodla, že se odstěhují a pronajali si řadový domek na okraji Prahy, kam společně přesídlili. Pro Markétu to znamenalo každodenní dojíždění do školy na Žižkov a pro Marušku a Nikolku změnu školy a školky. Dívky to však snášely velmi dobře, na novém místě si rychle zvykly a naopak se zdálo, že jim venkovský klid a čerstvý vzduch velmi prospívají.

Již třetí Vánoce s Pohankovými tedy strávila děvčata v novém domě a v té době se také začalo hovořit o tom, že maminku možná pustí z vězení v polovině trestu. Ani jedna z dcer v té době nebyla schopna říci, co by si vlastně více přála, zda mít matku zase doma, nebo smět zůstat u Pohankových.

4.6. Návrat do biologické rodiny

V únoru 2008 se vrátila matka děvčat z výkonu trestu, kde nakonec strávila dva a půl roku. Sociální pracovnice a jedna z neziskových organizací působících na Praze 3 začaly shánět paní Sivákové byt, ona s nejmladší dcerou Erikou zatím bydlela u své švagrové. Začalo se také diskutovat o návratu dětí do biologické rodiny, přičemž se obě strany shodly na tom, že řešit předání dětí budou až ve chvíli, kdy dostane paní Siváková byt.

V té době byly sestry Sivákovy rozděleny v názoru na návrat k matce. Markéta chtěla zůstat u Pohankových, Maruška s Nikolkou si nebyly jisté, ale proti návratu do původní rodiny neměly velké námitky.

Celá situace se ale zkomplikovala v polovině března, kdy se po dlouhé době vrátil otec děvčat, pan Grundza, a nastěhoval se ke své sestře, kde bydlela i paní Siváková s Erikou. Otec často přicházel domů opilý, Erika se ho bála, a když k nim začaly dívky chodit o víkendech na návštěvu, skoro nikdy se to neobešlo bez jeho násilnického výstupu. Vítek Pohanka musel několikrát návštěvu předčasně ukončit a odvézt dívky s sebou, protože Markéta volala, že táta se chová nepříjemně, a že chtějí

pryč. Poté se Pohankovi s paní Sivákovou dohodli, že dokud nebude mít vlastní byt, návštěvy se budou odehrávat na neutrální půdě, aby nedocházelo k útokům otce na děti.

O prázdninách 2008 získala paní Siváková byt a v srpnu bylo soudem rozhodnuto, že pěstounská péče končí a děti se vrací zpět do biologické rodiny. Jediné, co na tomto postupu zaráží, je fakt, že se ani jedné z děvčat nikdo oficiálně nezeptal, kde by chtěly zůstat, přestože ony jak doma, tak ve škole mluvily o tom, že by rády zůstaly u Pohanků.

V září 2008 se tedy po téměř třech letech vrátily Markéta, Maruška i Nikolka k matce. Začaly opět chodit do školy na Žižkov a jejich život se vrátil do starých kolejí. Maruška s Nikolkou dále navštěvují CDM a občas jezdí k Lucce a Vítkovi na víkend. Markéta se zcela ponořila do života komunity, ve které se nyní nachází, ve škole silně polevila a nezbyvá než doufat, že to dobré, co do ní bylo vloženo, se jednou dostane na povrch a vykoná své dílo.

V. Rozhovor s pěstouny

5.1. Rozhovor s pěstounkou Lucií Pohankovou

Lucko, cos očekávala od pěstounské péče, a jak se tvá očekávání splnila nebo naopak nesplnila?

Čekala jsem, že budeme rodina, že se dětem bude dobře dařit, že budeme mít dobré vztahy – to vše se mi splnilo bohatě.

Čeho ses nejvíce v souvislosti s PPP obávala?

Že budou děti utíkat domů (bydlely původně hned za rohem), ale to se nestalo ani jednou.

Byl nějaký problém, který sis musela osobně vybojovat sama se sebou, abys byla schopná v PPP pokračovat?

Kontakty s biologickou rodinou byly mimořádně náročné (kvůli chování otce, matky, tety), ale o tom, že bychom s tím „sekli“, jsem neuvažovala.

Jak pěstounské děti přijala vaše širší rodina?

Výborně, jako další vnoučata nebo neteře.

Změnilo se nějak chování pěstounských dětí, když se ti narodila dcera?

Přijaly Esterku naprosto přirozeně a s radostí, až mě to překvapilo.

V čem pro tebe byla užitečná intervence Natamy a co ti naopak chybělo po stránce odborné pomoci?

Klady: Natama terapeuticky dost pomohla dětem s některými problémy, dobrá a užitečná byla setkání s ostatními pěstouny. Pomohli nám i zasláním důkazů o kontaktech s biologickou rodinou k soudu.

Zápory: Podle mě naprosto přeceňují vztah dětí k biologické rodině, u nás se jejich prognózy a teorie o touze dětí žít s rodiči absolutně minula. Mají jednu teorii, tu aplikují na vše, když jim někdo oponuje, argumentují tím, že to dlouho studovali a tudíž tomu lépe rozumí. V rozhodující chvíli (návrat dětí k matce, soud) se na nás „vybodlí“, ukončili s námi spolupráci a nechali nás a hlavně děti v tom nejhorším samotné. Z tohoto důvodu už s nimi spolupracovat nebudeme.

Když teď znáš všechna úskalí PPP, šla bys do toho znovu, i s vědomím všech rizik?

Ano, ale lépe připravená, hlavně po právní stránce.

Co bys poradila dalším přechodným pěstounům? Čeho se vyvarovat a co by jim naopak nemělo chybět?

Ať určitě spolupracují s někým, kdo je schopen jim pomoci a v případě potřeby i krýt záda (u soudu apod.).

5.2. Rozhovor s pěstounem Vítkem Pohankou

Vítku, jaké jsi měl pocity, když se vaše rodina tak náhle rozrostla o tři nové členy?

Dlouho jsme se s Luckou na tuto situaci připravovali, vše materiální bylo připravené a s Luckou jsme předtím prožili báječný manželský vztah ve dvou, takže byla to razantní změna, ale s velkou přípravou.

Jak ovlivnila PPP vaše manželství?

Pěstounská péče měla na manželství silný vliv, zároveň stmelovala a zároveň brala čas a dřívější volnost. Byli jsme ale rádi, že se holky u nás cítí dobře.

Byly chvíle, kdy bys nejraději vrátil čas a PPP vzdal?

Ano, chtěl jsem to občas vzdát, ale bylo to jen chvilkové, pořád jsem věděl, že musím pokračovat. Nejvíce mě ničilo, když holky lhaly nebo nebyly schopné něco udělat samostatně.

Jak se ti spolupracovalo s odpovědnými orgány státní správy? Cítil jsi z jejich strany dostatečnou podporu?

Tyto orgány nám celkem vycházely vstříc, celkem rychle se podařilo vyřídit formality PPP a potom se o nás fakticky nikdo nezajímal. Jednou za rok jsme psali informativní zprávu k soudu.

Jak jsi zvládal komunikaci s biologickou rodinou? Co bys v této věci poradil novým pěstounům? Jaká pravidla zachovat?

Ústní komunikace byla vždy otevřená a zdálo se mi, že „chápu a rozumím“. V praxi to byl ale boj, který byl stejně těžký jako samotná PPP. Vzhledem k tomu, že jsme žili v blízkém okolí úzké rodiny i ostatního příbuzenstva a také jsme v té lokalitě pracovali, byly konfrontace dětí a nás jejich rodinou na denním pořádku. Rodina se k dětem chovala dost drsně a z našeho pohledu chodily děti z návštěv u rodiny často ve špatném stavu. Přestože existovala pravidla pro nás i pro rodinu, která jsme společně sepsali a podepsali u sociální pracovnice, rodina tato pravidla téměř ignorovala. Doporučil bych pěstounům bydlet mimo lokalitu, kde je zbytek biologické rodiny. Dále mít jasně stanovená pravidla návštěv, tyto nechat schválit u sociálky, popř. předložit u soudu. Podle mě je nejlepší, pokud si rodiče chodí vyzvednout děti k pěstounům na jedno až dvě odpoledne v měsíci a večer je tam zase vrací.

Setkal jsi se po dobu PPP s předsudky, že máš tři romské děti?

S předsudky jsem se nesetkal, pohybuji se mezi Romy a mí přátelé jsou křesťané. Moje i Lucčina rodina byla v tomto naprosto dokonalá.

Která oblast výchovy pro tebe byla nejobtížnější (poslušnost, samostatnost, škola apod.)?

Výchova byla celkem rozdílná, vzhledem k různému věku děvčat. Ta byla spíš poslušná a měla snahu dělat věci dobře, moje nároky byly někdy spíš možná až nesplnitelné. Samostatnost byla jednou z oblastí, do které jsme vkládali mnoho úsilí. Děvčata ale postupně zvládla nároky a v mnohém se poučila. Školním výsledkům dětí a jejich životu ve škole jsme se také hodně věnovali, holky se snažily a vnímaly školu jako zábavu a jejich výsledky byly více než uspokojující.

Co bys dnes určitě udělal jinak, a jsou nějaké problémy, kterým bys dokázal s dnešními zkušenostmi a informacemi čelit lépe?

Kdybych měl být znovu pěstounem, jako že se k tomu chystám, přál bych si méně nervozity a ta z mé strany znamená více trpělivosti. Chci být s Luckou připravenější po právní a legislativní stránce, toužím po větších časových možnostech, abych se více mohl věnovat jednotlivým dětem. Jsem si vědom chyb a nedostatků, které vývoj dětí nebo jejich „štěstí“ brzdily. Protože teď už máme i své vysněné dítě a čekáme další, potřeboval bych se naučit najít vzájemný soulad mezi výchovou pěstovat a svých dětí.

Závěrem bych chtěl podotknout, že pěstounská péče má velký smysl a může dětem zcela kvalitně nahradit jejich vlastní rodinu, pomoci jim ve zvládnutí vnímání světa a pomoci jim v tomto světě obstát.

VI. Závěr

6.1. Pohankovi a přechodná pěstounská péče

V současné době mají Pohankovi u soudu podánu žádost trvalou pěstounskou péči pro Marušku a Nikolku. Toto rozhodnutí padlo v březnu 2009 na žádost paní Sivákové. Maruška i Nikolka zatím bydlí u pěstounů, a samy říkají, že tam již chtějí

zůstat. S maminkou se budou dále vídat, stejně tak i s Markétou a Erikou. Otec je v současné době ve výkonu trestu, kam nastoupil v lednu. Markéta chce zůstat s matkou. Tento příběh přechodné pěstounské péče má tedy trochu neobvyklý, ale celkem logický konec.

Jak je vidět, ani odborníci v oblasti náhradní rodinné péče se vždy plně neshodují v tom, jakým způsobem by měla být pěstounská péče na přechodnou dobu pojata. Někteří ji nekriticky přijímají, jiní poukazují na velkou psychickou náročnost pro pěstouny a i děti a jiné nedostatky.

Podle MPSV máme dlouhodobě nejvyšší počet dětí a mladistvých v ústavní výchově a mnohé z nich by tam nemuseli být, pokud by se našla jiná cesta, jak jim pomoci. Pěstounská péče na přechodnou dobu v českém modelu by mohla pomoci právě takovýmto dětem. Za stávajícího systému je ale jasné, že nebudeme moci kvalitně poskytovat tuto službu, protože podmínky pro přechodné pěstouny jsou natolik nevýhodné, že jen málokdo bude ochoten dítě na přechodnou dobu přijmout.

Kromě doporučeného 70 hodinového školení a pravidelné kontroly sociální pracovníce v rodině jednou za tři měsíce, nemusí pěstounům nikdo pomáhat řešit jejich potíže a pomáhat jim zvládat náročné situace, pokud oni sami o to neprojeví zájem a aktivně si podobnou službu nezařídí.

Na konkrétním příkladě Pohankových také jasně vidíme, že ani kontrola ze „sociálky“ není jistá, přestože je vymezena zákonem. Také další úřady a organizace se po návratu matky z vězení nenamáhaly pomoci Pohankovým situaci řešit, naopak ji často neuváženým rozhodnutím zkomplikovaly. Jsem si vědoma toho, že zde hovořím pouze o jednom příkladu, na druhou stranu podle Sofie Dvořákové z oddělení sociálně-právní ochrany dětí MPSV, v současnosti máme u nás tři aktivní páry na přechodnou pěstounskou péči, s tím, že v jedné rodině již byla PPP ukončena a v dalších dvou ještě trvá, ale rozhodně je to příliš malý počet na činění jakýkoliv závěrů.

MPSV sice chystá informační kampaň o náhradní rodinné péči, ale jak pracovníce odboru rodiny a sociálních dávek přiznávají, jejich zkušenosti nejsou zcela

dostačující a bude ještě dlouho trvat, než začne pěstounská péče na přechodnou dobu fungovat tak, jak zákon zamýšlí.

Dle mého názoru by měla česká legislativa ještě více zpřesnit podmínky pro přechodné pěstouny, uzákonit povinnost být celou dobu pěstounské péče vykazatelný odpovědnému úřadu nebo organizaci, pomoci v kontaktu s biologickou rodinou tak, aby děti mohly být se svými rodiči a zároveň nebyla ohrožena bezpečnost pěstounské rodiny.

Je třeba zlepšit propagaci pěstounské péče na přechodnou dobu a motivovat žadatele o pěstounskou péči i k zájmu o péči přechodnou. Je samozřejmé, že ne každý je pro takovou péči způsobilý, ale věřím, že by se mezi žadateli a stávajícími pěstouny našel dostatek vhodných rodin.

Při mých rozhovorech s pěstouny jsem byla překvapena tím, že ani oni si někdy nebyli přesně jisti, co vlastně termín „přechodná pěstounská péče“ znamená a to jsou lidé, kteří se v problematice náhradní rodinné péče pohybují. Pokud tedy ani oni nemají často dostatek informací, jak by je mohl mít běžný občan, který by možná nad podobnou variantou pomoci dětem přemýšlel, pokud by věděl, jak by mohl pomoci.

Celkově mi připadá, že zákon č. 134/2006 Sb. byl vydán v dobré víře a pro dobrou věc, ale bude muset ujít ještě velký kus cesty, aby mohl naplnit záměr, se kterým byl napsán a schválen.

Příběh rodiny Pohankových a Magdy, Markéty a Nikolky by měl být povzbuzením pro ty, kdo o pěstounské péči na přechodnou dobu uvažují, ale zároveň upozorněním pro úředníky a instituce, že jejich práce ještě neskončila a že je třeba dále pomáhat, hodnotit, upravovat, doporučovat apod.

Ráda bych vyjádřila svůj obdiv těm, kdo se pro pěstounskou péči na přechodnou dobu rozhodli a ujistila je o tom, že i když jim možná často připadá, že jejich pomoc dětem je neúčinná a krátkodobá, tak tomu tak není. Práce pěstouna na přechodnou dobu je velmi psychicky i organizačně náročná, ale důležitá v tom, že může pomoci konkrétnímu dítěti v konkrétní situaci.

6.2. Pěstounská péče na přechodnou dobu v obecné rovině

Pěstounská péče na přechodnou dobu je přes její oficiální institucionalizaci v roce 2006 v České republice stále ještě novinkou. Jako v jiných podobných případech bude nezbytné po prvním učiněném kroku urychleně doplnit další opatření organizačního a koordinačního charakteru, aby tato záslužná a společensky prospěšná aktivita doznala širšího naplnění v praxi. Při návštěvě na Ministerstvu práce a sociálních věcí jsem nabyla dojmu, že přestože jsou tam lidé ochotni udělat pro děti leccos užitečného, nedaří se jim některé věci “dotáhnout“ do konce. Například dodnes neexistuje centrální registr přechodných pěstounů, který by umožňoval operativně řešit obtížné situace dětí, potřebujících okamžitou pomoc. Proto se mi nedostalo ani odpovědi na otázku, kolik je v současné době vyškolených přechodných pěstounů, schopných přijmout děti do péče. Není rovněž jasné stanoveno, kdo je za péči o pěstouny zodpovědný, kdo jim má poskytovat psychologický a právní servis.

Až selepší práce úřadů a nastartuje spolupráce mezi státním a neziskovým sektorem, zvětší se i prostor pro pěstounskou péči na přechodnou dobu a možnost pomoci dětem, které to potřebují.

Seznam literatury a použitých zdrojů

ARCHEROVÁ, Caroline. *Dítě v náhradní rodině*. Z anglického originálu *First Steps in Parenting the Child Who Hurts* vydaného nakladatelstvím Jessica Kingsley Publisher Ltd., London 1999 přeložila Petra Vlčková. Praha: Portál 2001. ISBN 80-7178-578-4

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co řekneme osvojenému dítěti*. Praha: MPSV 1986.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál 1999. ISBN 80-7178-304-8

MATĚJČEK, Zdeněk; LANGMEIER, Josef. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum 1974. ISBN 08-049-74

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál 2007. ISBN 978-80-7367-318-5

VAŠŤÁKOVÁ, Jana; VYHNÁLKOVÁ, Pavla. *Rodina a náhradní rodinná péče*. Olomouc: Hanex 2008. ISBN 978-80-7409-013-4

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.

Zákon č. 134/2006 Sb.

Metodický pokyn MPSV k zákonu 134/2006, 2006